

GR_GERICHTE A 2019 23 vom 22. Oktober 2019

GR Gerichte, 2019-10-22, IT

Quelle: https://mcp.opencaselaw.ch/entscheid/gr_gerichte_A_2019_23

FR: GR_GERICHTE A 2019 23 du 22 octobre 2019

IT: GR_GERICHTE A 2019 23 del 22 ottobre 2019

Erwägungen

E. 1

La suprastanza communal da la vischnanca politica da X._____ ha convocà ina radunanza communal sin ils 20 da favrer 2019. Ella ha tramess ils 7 da favrer 2019 per posta A a tut las persunas cun dretg da votar la glista da tractandas e la missiva bilingua respectiva (tudestga/rumantscha) dals 6 da favrer 2019. Tenor la glista da tractandas eri previs en la tractanda 3 d'eleger dus commembers da la cumissiun OE. Tenor la missiva ha la suprastanza communal proponì dus candidats: "B._____, 19___, X._____, und "C._____, 19___, Y._____" . In ulteriur commember vegnia delegà da la suprastanza communal en la cumissiun, hai gè num.

E. 1.1

Il recurrent pretenda explicitamain e formalmain che la procedura vegnia manada en rumantsch tenor l'art. 3 da la Constituziun dal chantun Grischun dals 18 da matg/14 da settember 2003 (abreviaziun inuffiziala CC/GR; DG 110.100) e l'art. 17 da la Lescha da linguas dal chantun Grischun dals 19 d'october 2006 (LLing; DG 492.100). Sias scrittiras giuridicas ha el lura er inoltrà cumplainamain en puter. Quellas da la vischnanca da X._____ percenter èn vegnidas inoltradas exclusivamain en tudestg. Il recurrent crititgescha perquai en sia replica che la vischnanca n'avess tenor l'art. 17 al. 1 Lling betg pudì rediger sia posiziun en tudestg, damai ch'il rumantsch saja tenor l'art. 6 da la constituziun communal dal 1. da fanadur 2015 l'unica lingua uffiziala da la vischnanca e la procedura saja da manar sin fundament da sia proposta per rumantsch, quai che na possia betg pli vegnir midà. Questa critica sto consequentamain valair era per la duplica, era sch'il recurrent n'è betg pli s'exprimì explicitamain en chaussa. Il recurrent n'ha en nagin mument fatg valair ch'el na chapeschia betg las scrittiras giuridicas da la vischnanca. El n'ha era betg proponì da translatar las duas scrittiras giuridicas da la vischnanca.

E. 1.2

La vischnanca ha fatg valair preliminarmain en sia posiziun ch'il tudestg, il rumantsch ed il talian sajan tenor l'art. 3 al. 1 CC/GR las linguas chantunalas ed uffizialas equivalentas dal chantun Grischun. Ultra da quai lubeschia l'art. 8 al. 1 Lling a las partidas da duvrar davant la Dretgira administrativa per lur scrittiras giuridicas ed inoltraziuns ina lingua uffiziala chantunala da lur tscherna. Perquai sa servia la vischnanca da la lingua

- 6 - tudestga. En sia duplica ha la vischnanca ultra da quai menziunà che l'art. 17 Lling na valia tenor il text gnanc per proceduras giudizialas. La Dretgira administrativa n'haja ultra da quai betg prescrit cun la disposiziun processualdirectiva dals 2 da matg 2019 che la duplica saja d'inoltrar en rumantsch. Perquai dovria la vischnanca vinavant il tudestg sco lingua da sias inoltraziuns.

E. 1.3

En il cas preschent vai la finala per ina dumonda dal dretg da linguas. Il dretg da linguas cumpiglia principalmain dus secturs: d'ina vart l'aspect individual, pia la libertad da lingua sco dretg fundamental, sco che garantescha l'art. 18 da la Constituziun federala da la Confederaziun svizra dals 18 d'avrigl 1999 (Cst; DS 101), e da l'autra vart l'aspect collectiv, damai las reglas per il diever da las linguas tras il stadi. Ils dus secturs sa cruschen inevitablmain. Entant ch'il cuntegn da la libertad da lingua è documentà e determinà relativamain bain sco dretg da l'individui, èn las reglas per il diever da las linguas tras instituziuns statalas pli complexas e tractadas main detagliadamain da la scienza e giurisdicziun. Per la decisiun preschenta èsi damai necessari da sa procurar l'emprim ina survista totala dal dretg da linguas.

- 19 -

E. 1.3.1

Sin nivel internaziunal è il diever da la lingua reglà mo marginalmain ed en ses coc il pli stretg. La Convenziun per la protecziun dals dretgs umans e da las libertads fundamentalas dals 4 da november 1950 (CEDU; DS 0.101) na garantescha la libertad da lingua betg sco dretg da l'individui. Ella sa restrenscha, tenor l'art. 5 cif. 2 CEDU, a conceder il dretg a mintga persuna arrestada da vegnir infurmada il pli spert pussaivel ed en ina lingua ch'ella chapescha davart ils motivs da l'arrestaziun e las accusaziuns envers ella. L'art. 6 cif. 3 CEDU prevesa almain il dretg da sustegn gratuit tras in'interpreta u in interpret, sche l'accusà na chapescha u na discurra betg la lingua da tractativas da la dretgira. Plinavant è la libertad da lingua garantida indirectamain era tras il scumond da discriminaziun en l'art. 14 CEDU. Disposiziuns sumegliantas cuntegna er il Patg internaziunal davart ils dretgs civils e politics dals 16 da december 1966 (abreviaziun inuffiziala Patg ONU II; DS 0.103.2). En stadis cun minoritads linguisticas garantescha l'art. 27 dal patg en pli als confamigliars da talas minoritads il dretg da sa servir da lur atgna lingua. In pau pli concreta è percurter la Charta europeica da las linguas regiunalas u minoritaras dals 5 da november 1992 (DS 0.441.2), era sche quella na fixescha nagins dretgs individuals u collectifs en favur da persunas che discurran las linguas regiunalas u minoritaras d'in stadi (FUF 1997 I 1165, p. 1170). La Svizra è numnadamain almain s'obligada d'applitgar dals 35 alineas e bustabs da la part III per il rumantsch cunzunt l'art. 9 al. 1 lit. a cif. ii ed iii, lit. b cif. ii ed iii sco era lit. c cif. ii e l'art. 9 al. 2 lit. a. Quels prevesan tranter auter il dretg ad ina part giudiziala – sch'ella sto cumparair personalmain davant dretgira – da pudair duvrar per proceduras davant dretgiras en fatgs administrativs sia lingua regiunala u minoritara senza che quai la chaschunia custs supplementars. Sco complement a la charta è per finir anc da menziunar la Convenziun da basa per proteger las minoritads naziunalas dal 1. da favrer 1995 (DS 0.441.1), la quala na cuntegna bain era betg ina protecziun individuala areguard la lingua, ma che pretenda almain en l'art. 3 che mintga persuna po decider libramain, sch'ella vul vegnir tractada sco commembra d'ina minoritad. Tenor l'art. 5 al. 1 da la convenziun da basa sa distinguan las minoritads surtut tras lur atgna lingua. Perquai po resultar da quai in dretg da protecziun da la lingua, al qual ins sto conceder in

- 20 - character individual (REGULA KÄGI-DIENER, en: St. Galler Kommentar zur schweizerischen Bundesverfassung, 3. ediziun, Turitg/Basilea/Genevra 2014, nr. 5 en connex cun l'art. 18 Cst).

E. 1.3.2

Pli lunsch va il dretg constituziunal svizzer. Tenor l'art. 4 Cst èn il tudestg, il franzos, il talian ed il rumantsch las linguas naziunalas. Questa disposiziun definescha damai mo a moda declerativa tgeninas ch'èn las linguas indigenas duvradas usualmain en Svizra. L'art. 18 Cst garantescha percunter la libertad da lingua sco dretg fundamental da l'individii. Tenor la doctrina ha la libertad da lingua per l'ina ina vart activa che garantescha a mintga persuna la tscherna libra d'ina lingua per s'exprimer, per l'autra ina vart passiva che dat il dretg da communitgar en l'atgna lingua da la persuna pertutgada u en quella ch'ella ha designà sco tala. Sin fundament da l'art. 18 en colliaziun cun l'art. 70 al. 1 Cst che fixescha las linguas naziunalas da la Confederaziun ha plinavant mintga persuna il dretg che la Confederaziun sa serva d'ina lingua naziunala correspudenta. Il medem vala per ils chantuns sin fundament da disposiziuns chantunalas (REGULA KÄGI-DIENER, en il lieu menziunà, nr. 16 e 17 en connex cun l'art. 18 Cst; REGINA KIENER/WALTER KÄLIN/JUDITH WYTTENBACH, Grundrechte, 3. ediziun, Berna 2018, §28 nr. 8 e 9, p. 320). Viceversa vala la libertad da lingua tenor l'art. 18 Cst betg a moda absoluta. Da princip n'exista nagin dretg da communitgar cun las autoritads en in'autra lingua che la lingua da procedura (DTF 136 I 149 E. 4.3 cun remartga; cump. era la DTF pli actuala che pertutga ina procedura penala DTF 143 IV 117). Per mantegnair l'enclegientscha tranter las cuminanzas linguisticas prescriba l'art. 70 al. 2 Cst ch'ils chantuns ston respectar la cumposiziun linguistica istorica da las regiuns e resguardar las minoritads linguisticas tradiziunalas (l'uschenumnà princip territorial u da territori linguistic; vesair REGULA KÄGI-DIENER, en il lieu menziunà., nr. 31 s. en connex cun l'art. 70 Cst; cump. CHRISTIAN RATHGEB, en: Kommentar zur Verfassung des Kantons Graubünden, Cuir/Glaruna/Turitg 2006, nr. 9 s. en connex cun l'art. 3 CC/GR). Il princip territorial parta da l'idea che mintga lingua po sa far valair persistentamain mo, sch'ella dispona d'in territori protegì. El oblighescha perquai ils chantuns da prender mesiras per garantir l'omogenitad dals singuls territoris linguistics. Praticamain èn definidas per quel intent cunzunt las linguas uffizialas. Cun auters plets serva il princip

- 21 - territorial e da las linguas uffizialas a segirar il mantegniment da las quatter linguas naziunalas tenor l'art. 4 Cst ed uschia er a procurar che la libertad da lingua haja success, uschenavant che las linguas naziunalas èn pertutgadas.

E. 1.3.3

Sin nivel chantunal han ins renunzià en la CC/GR ad in catalog dals dretgs fundamentals che surpassa quel da la Cst. Areguard la tematica da linguas s'exprima l'art. 3 CC/GR che di en al. 1 ch'il tudestg, il rumantsch ed il talian èn las linguas chantunalas ed uffizialas equivalentas dal Grischun. L'alea sequent pretenda ch'il Chantun e las vischnancas sustegnan e prendan las mesiras necessarias per mantegnair e promover il rumantsch ed il talian.

E. 1.3.3.1

Gist a basa da quest artitgel da la Constituziun chantunala han ins decretà la Lescha da linguas dal chantun Grischun dals 19 d'october 2006 (LLing/GR; DG 492.100), al qual renviescha era l'art. 12 da la Lescha davart l'organisaziun giudiziala dals 16 da zercladur 2010 (LOG; DG 173.000) per determinar las linguas uffizialas davant dretgiras ed autoritads da mediaziun. Questa lescha è dividida en tschintg alineas e cumenza cun las duas disposiziuns generalas davart l'intent (art. 1 LLing/GR) e l'object (art. 2 LLing/GR). Tenor l'art. 1 al. 1 LLing/GR ha la lescha l'intent da rinforzar la trilinguitad sco element

essenzial dal Grischun (lit. a), da consolidar individualmain, socialmain ed instituzionalmain la conscienza per la plurilinguitad chantunala (lit. b) e da mantegnair e promover la lingua rumantscha e taliana (lit. d). Per ademplir lur incumbensas oblighescha la LLing/GR en pli explicitamain era las vischnancas da tegnair quint da la cumposiziun linguistica usitada dals territoris e da prender resguard da la communitad linguistica tradiziunala (art. 1 al. 2 LLing/GR).

E. 1.3.3.2

En il segund alineu vegn reglà il diever da las linguas uffizialas chantunalas. L'emprim preschenta l'art. 3 LLing/GR ils princips. In da quels è che mintga persuna po sa drizzar a las autoritads chantunalas en ina lingua uffiziala da sia tscherna (al. 2) e che las autoritads chantunalas ston responder en la lingua uffiziala, en la quala ellas vegnan dumandadas (al. 3). En la corrispondenza cun vischnancas ston ellas duvrar lur linguas uffizialas. Plinavant vegn fixà il rumantsch grischun sco furma da standard (al. 5). Suenter ulteriuras disposiziuns davart singulas instituziuns e

- 22 - l'engaschament en l'administraziun chantunala s'occupan ils proxims artitgels pli detagliadamain da las dretgiras e da las autoritads da mediaziun (art. 7-10a LLing/GR). Tenor la disposiziun generala en l'art. 7 LLing/GR fixescha la parsura u il parsura da la dretgira a norma da la LLing/GR en tge lingua uffiziala che la procedura vegn fatga (al. 1). Las commembras ed ils commembers da las dretgiras s'expriman en las tractativas en la lingua uffiziala da lur tscherna (al. 2). Sentenzias, conclus e disposiziuns vegnan redigids (consequentamain) en la lingua uffiziala, en la quala la procedura è vegnida fatga (al. 3). Sch'ina partida sa mo ina lingua uffiziala, ordinescha la parsura u il parsura da la dretgira sin dumonda ina translaziun gratuita da la tractativa respectivamain da la sentenza (al. 4). En enclegientscha cun las partidas èsi admiss da divergiar da las disposiziuns da la LLing/GR (al. 5). Suandantamain regla la lescha il diever da las linguas (uffizialas) davant las differentas instanzas. Tenor l'art. 9 LLing/GR sto vegnir duvrada en regiuns monolinguas en las proceduras davant las dretgiras regiunalas la lingua uffiziala che vegn duvrada en la regiun per scrittiras giuridicas e per inoltraziuns, la tractativa principala vegn medemamain fatga en questa lingua. En regiuns plurilinguas pon las partidas tscherner tenor l'art. 10 al. 2 LLing/GR tranter las linguas uffizialas da la regiun, entant che la tractativa principala vegn però per regla fatga en la lingua uffiziala da la regiun che la partida accusada discorra e dovra (art. 10 al. 3 LLing/GR). Per las duas dretgiras chantunalas superiuras e per la Dretgira chantunala da mesiras repressivas dispona l'art. 8 al. 2 LLing/GR che la lingua da procedura sa drizza en proceduras d'emprima istanza tenor la lingua uffiziala che la partida accusada discorra e dovra (pia analog a l'art. 10 al. 3 LLing/GR), ed en proceduras da meds legals – quai ch'è en la pratica la constellaziun la pli frequenta – per regla tenor la lingua duvrada en la decisiun contestada. Davant questas trais dretgiras pon las partidas duvrar per lur scrittiras giuridicas ed inoltraziuns tenor il text da l'art. 8 al. 1 LLing/GR ina lingua uffiziala chantunala da lur tscherna. Cun auters plets ston las duas dretgiras chantunalas superiuras e la Dretgira chantunala da mesiras repressivas ex lege esser trilinguas e savair a moda suffizienta almain passivamain tut las trais linguas uffizialas per decider in cas (DAGMAR RICHTER, Sprachenordnung und Minderheitenschutz im schweizerischen Bundesstaat, Berlin 2005, p. 112 s. e 844 ss., commentari d'ina sentenza

- 23 - dal Tribunal federal dals 6 d'october 1982 betg publitgada). Quest princip ha il parlament (per la Dretgira chantunala e per la Dretgira administrativa, però betg per la

Dretgira da mesiras repressivas) entant er integrà en las reglas da la procedura electorala da las derschadras e dals derschaders, nua che l'art. 22 al. 4 LOG prescriba explicitamain dapi il 1. da schaner 2017 che las trais linguas uffizialas dal Chantun ston vegnir resguardadas adequatamain tar l'elecziun. Il senn e l'intent da la reglamentaziun en l'art.

E. 1.3.3.3

La terza part da la LLing/GR pertutga las mesiras per promover la lingua rumantscha e taliana, che na constitueschan qua betg l'object, sco er il barat tranter las cuminanzas linguisticas. Da menziunar è che la promoziun è ina part centrala ed ina finamira impurtanta da la lescha, quai che exprima – sco menziunà – l'artitgel d'intent. D'impurtanza particulara per il cas ch'è da giuditgar qua è percurter la quarta part cun il titel Linguas uffizialas e linguas da scola da las vischnancas e da las regiuns. Ils art. 16 ss. LLing/GR fixeschan princips impurtants per il diever da las linguas uffizialas da vart da las vischnancas (cumbain ch'il text da l'art. 2 lit. a LLing/GR na para a prima vista betg da prescriber quai cleramain). L'art. 16 al. 1 LLing/GR prescriba per exempel che las vischnancas ston determinar lur lingua(s) uffiziala(s) tenor ils princips da la LLing/GR. Ils alineas suandants fixeschan las reglas che ston vegnir applitgadas en quel connex. Quellas èn stadas il punct dispaivel principal en la debatta davart il referendum cunter la LLing/GR, èn la finala però vegnidas approvadas d'ina maiortad da las votantas e dals votants ed uschia entradas en vigur. Vischnancas che valan sco monolinguas (en il senn da l'art. 16 LLing/GR) èn tenor l'art. 17 al. 1 LLing/GR obligadas explicitamain da far diever da lur lingua uffiziala. Quai vala tenor il text da la disposiziun cunzunt – e perquai betg mo – per la radunanza communal, per votaziuns communalas, per comunicaziuns e publicaziuns communalas, en il contact uffizial cun la populaziun sco era per inscripziuns da locals uffizials e da vias. Tenor la missiva cumpiglia il champ

- 24 - d'applicaziun cun auters plets tant il diever da las linguas uffizialas en la vita publica ed en l'administraziun sco er inscripziuns che sa drizzan a la publicitad (missiva da la Regenza en il carnet nr. 2/2006-2007, p. 107). Tenor la giurisdicziun sto la lingua uffiziala vegnir resguardada en moda adequata schizunt per inscripziuns privatas che sa drizzan a la publicitad (cump. en quel connex la DTF 116 Ia 345 che pertutga ina vischnanca rumantscha en il chantun Grischun, ditg avant la deliberaziun da la LLing/GR). Tenor l'art. 17 al. 2 LLing/GR èn plinavant vischnancas plurilinguas medemamain obligadas da far diever en moda adequata da la lingua uffiziala tradiziunala. Tenor la missiva pon ins impedir cun duvrar consequentamain omaduas linguas uffizialas che la lingua enragischada localmain vegnia marginalisada resp. negligida dal tuttafatg (missiva da la Regenza en il carnet nr. 2/2006-2007, p. 107). Dal rest dastgan las vischnancas reglar ils detagls davart il champ d'applicaziun da lur linguas uffizialas en cooperaziun cun la Regenza (art. 17 al. 3 LLing/GR). En il cas preschent n'ha la vischnanca da X._____ però apparentamain betg fatg quai, perquai valan las reglamentaziuns da la LLing/GR. A questa disposiziun suonda, abstrahà da las disposiziuns finalas usualas, prescripziuns detagliadas davart la fixaziun da las linguas da scola e davart la fusiun da vischnancas sco era davart la midada da lingua. Questas normas èn – tuttina sco l'art. 16 al. 2 e 3 LLing/GR – relativamain severas. Il legislatur ha vulì mussar tenor l'idea preschentada qua er en quest punct l'impurtanza particulara che ha la protecziun dal rumantsch e dal talian.

E. 1.3.3.4

Resumond pon ins damai constatar ch'ins ha francà cun la LLing/GR en il chantun Grischun sapientivamain spezialmain ferm il princip territorial fixà da dretg surordinà (cump. era CHRISTIAN RATHGEB, en il lieu menziunà, nr. 30 en connex cun l'art. 3 CC/GR), gist era perquai che la protecziun e la promoziun da las linguas tradiziunalas rumantsch e talian discurridas d'ina part pli pitschna da la populaziun totala èn d'impurtanza centrala. Da questas ponderaziuns ston ins tegnair quint commensuradamain en las consideraziuns suandantas.

- 25 -

E. 1.3.4

A l'ur saja anc remartgà che la situaziun da partenza da dretg positiv veseva anc ora tut auter, fin ch'è entrada en vigur la nova Cst. La giurisdicziun ha però influenzà il dretg da linguas gia bler pli baud en il senn descrit qua. Il princip territorial è vegnì francà en il dretg positiv pir cun la votaziun dal pievel l'onn 1996 en l'art. 116 da la veglia Constituziun, la libertad da lingua n'era betg menziunada en la veglia Constituziun. Ella tutga però da vegl ennà tar ils dretgs da libertad nunschrits ed ins l'ha sulettamain codifitgà en la Constituziun valaivla dapi il 1. da schaner 2000 (art. 18 Cst). La sentenza dal Tribunal federal 1P.82/1999 ed 1P.84/1999 dals 8 da fanadur 1999 (l'uschenumnà cas "La Motta"; publitgà parzialmain en la Revista grischuna per legislaziun e giurisdicziun ZGRG 3/1999 p. 75 ss.) conferma per exempel ch'ils princips menziunads survart dal dretg da lingua valevan gia sut la veglia Constituziun. En quella declera il Tribunal federal – cun confermar ina sentenza da la Dretgira administrativa dal chantun Grischun – l'anticonstituziunalitad d'ina disposiziun chantunala che prescriveva da rediger sentenzias e conclus adina en tudestg, d'aggiuntar a las partidas da la part dal pajais taliana ina translaziun taliana e ch'il text tudestg saja decisiv per la vigur legala. Questa disposiziun entant abolida violava la libertad da lingua ed il princip da las linguas uffizialas en colliaziun cun il princip territorial tenor l'art. 116 veglia Cst. Il Tribunal federal ha constatà ch'i resultia gia da la Cst e da la CC/GR da quel temp l'obligaziun dal Chantun "da prender, sche necessari, mesiras rigidas, surtut per descriver zonas linguisticas", sch'il mantegniment d'ina lingua minoritara enragischada e discurrida da la populaziun indigena saja periclitada. En vischnancas talianas e rumantschas hajan damai las commembras ed ils commembers da questas gruppas linguisticas il dretg che lur lingua vegnia duvrada sco lingua uffiziala. Tuttina saja la Dretgira administrativa da princip obligada da far diever en cas da vischnancas cun questas linguas uffizialas era dal rumantsch e dal talian sco lingua giuridica.

E. 1.4

[nunmidà]

E. 1.5

[nunmidà]

E. 1.6

[nunmidà]

- 26 -

E. 1.6.1

Sch'in vuless resguardar l'art. 8 al. 1 LLing/GR a moda cumpletamain isolada, pudess ins esser tentà da crair a prima vista che la vischnanca avess era pudì far diever da la libra

tscherna tenor l'art. 8 al. 1 LLing/GR areguard la lingua, sco quai che la vischnanca da X._____ para era d'avair fatg en il cas preschent, damai ch'ella haja en la procedura da recurs ina posiziun da partida en il process cunter decisiuns ch'ella ha prendì. Questa interpretaziun fiss però memia limitada. Gia mo sin fundament da las ponderaziuns generalas survart ston ins constatar che la moda da proceder tschernida da la vischnanca da X._____ sco adversaria da recurs – respectivamain da sia represchentanta legala – è strusch cumpatibla cun ils principis numnads areguard il dretg da linguas. En l'art. 6 da sia constituziun ha la vischnanca fixà a moda lianta il puter sco sia suletta lingua uffiziala. En quel connex na gioga nagina rolla che pon vegnir publitgadas – tenor la segunda frasa da questa disposiziun – infurmaziuns er en duas linguas. Ins sto admetter che quai relativescha in pau la protecciun da sias linguas tradiziunalas (il rumantsch). Probablamain cuntradi quai a las finamiras da la LLing/GR ed è deplorabel or dal punct da vista politic-linguistic. Quai na mida però nagut vi dal princip da la monolinguitad da la vischnanca, mabain dastgass anzi esser manegià sco servetsch supplementar (generus) per novas residentas e novs residents che na discurran betg rumantsch. Il tudestg è pia ina lingua da comunicaziun, betg in'ulteriura lingua uffiziala (vesair en quel connex era REGULA KÄGI-DIENER, en il lieu menziunà, nr. 30 en connex cun l'art. 70 Cst). Il recurrent abita ed ha il dretg da votar en la vischnanca ed el discurra medemamain rumantsch, quai ch'era fitg bain enconuscent a la vischnanca, cunquai ch'el è stà blers onns chanzlist communal, sco quai che la vischnanca menziuna sezza en sia emprima posiziun. El ha scrit tut las inoltraziuns en puter. Il fatg che la vischnanca ha inoltrà omaduas posiziuns en ina lingua che na correspunda betg a sia lingua uffiziala definida, malgrà che l'ultima sa cuvra cun la lingua dal recurrent e da sias inoltraziuns sco era cun la lingua da procedura, n'è betg mo sorprendent per il recurrent. Quest proceder cuntradi er en plirs regards als principis dal dretg da linguas.

- 27 -

E. 1.6.2

I po bain constar che l'art. 8 al. 1 LLing/GR lubescha a las partidas da duvrar ina lingua uffiziala chantunala da lur tscherna davant las trais dretgiras numnadas e che la vischnanca sco adversaria da recurs ha qua probablamain posiziun da partida en il process. En quel connex sto però vegnir opponì a moda precisanta che la disposiziun legala menziunada sa drizza sin fundament da l'ordinaziun sistematica en l'urden giuridic e sin fundament da sia genesis e da ses intent en emprima lingia a persunas privatas natiralas (ed eventualmain giuridicas). Ins la sto chapir sco concretisaziun dal dretg fundamental da la libertad da lingua en il senn da l'art. 18 Cst. Uschia sa basa era la giurisdicziun dal Tribunal federal sin in dretg fundamental (per ulteriurs detagls cump. en quel connex la sentenza dal Tribunal federal prevista per la publicaziun uffiziala sco DTF 4D_65/2018 dals 15 da fanadur 2019, cun renviament a DTF136 I 149). Sa referir a dretgs fundamentals pon mo persunas, però betg il stadi (cump. tranter blers REGULA KÄGI-DIENER, en il lieu menziunà., nr. 28 ss. en connex cun l'art. 18 Cst; REGINA KIENER/WALTER KÄLIN/JUDITH WYTTENBACH, en il lieu menziunà, §28 nr. 6 ss., p. 319 s.; vesair en quel connex era las ponderaziuns davart il cas dal chantun da Friburg dad ADRIANO PREVITALI, Quelques réflexions de nature constitutionnelle relatives à l'influence de l'art. 17 al. 2 de la Constitution fribourgeoise sur la langue de la procédure cantonale, en: RFJ/FZR 2010, p. 203, en las qualas l'autur punctuescha particularmain il fatg ch'i sa tracta d'in burgais e betg d'ina corporaziun statala). L'art. 8 al. 1 LLing/GR n'è damai betg concepì per organs statals u per corporaziuns territorialas da dretg public sco quai ch'èn las vischnancas (cump. l'art. 2

da la Lescha da vischnancas dal chantun Grischun dals 17 d'october 2017 [LV; DG 175.050]), pertge che quellas èn – almain quai che riguarda la libertad da lingua – da princip betg titularas da dretgs fundamentals, mabain anzi gist lur adressats (cump. en spezial ULRICH HÄFELIN/WALTER HALLER/HELEN KELLER/DANIELA THURNHERR, Schweizerisches Bundesstaatsrecht, 9. edizium, Turitg/Basilea/Genevra 2016, nr. 205, 272 ss., 289 ss. e 515; RAINER J. SCHWEIZER, en: St. Galler Kommentar zur schweizerischen Bundesverfassung, en il lieu menziunà, nr. 6 ss. e 9 tar remartgas preliminaras en connex cun l'art. 7-36 BV; ANDREAS AUER/GIORGIO MALINVERNI/MICHEL HOTTELIER, Droit constitutionnel suisse, tom II, 3. edizium, Berna 2013, nr. 108 s., 112 ss. e 116 ss.; GIOVANNI BIAGGINI, BV Kommentar, 2. edizium, Turitg 2017, nr. 9

- 28 - ss. tar remartgas preliminaras en connex cun l'art. 7-36 Cst). En il cas preschent n'èsi betg evident ch'i sa tractass d'ina constellaziun excepziunala (per exempel che l'autonomia communal fiss periclitada). Il princip extraordinari ed il princip territorial sco era la libertad da lingua sco dretg fundamental derogà sco dretg da duvrar en il contact uffizial in'otra lingua che quella determinada en la costituziun n'han ins sapientivamain betg concedi a las vischnancas.

E. 1.6.3

Corporaziuns da dretg public sco las vischnancas èn pia plitost obligadas en il senn da l'urden costituziunal e legal da duvrar – gist per che la libertad da lingua sco dretg fundamental garanti haja success – lur lingua uffiziala e da betg duvrar autras linguas che quellas lubidas (MARCO BORGHI, en: DANIEL THÜRER/JEAN-FRANÇOIS AUBERT/JÖRG PAUL MÜLLER [eds.], Verfassungsrecht der Schweiz / Droit constitutionnel suisse, Turitg 2001, §37 nr. 28 e 34 ss., cun renviament ad ina decisiun da la Cumissiun federala da recurs concernent l'assicuranza d'accidents da quella giada en PAAF 1999 nr. 58, en la quala è vegnì statui explicitamain che assicuranzas che fan l'assicuranza d'accidents tenor LSA ston far inoltraziuns e responder a dumondas en la procedura da la Cumissiun federala da recurs concernent l'assicuranza d'accidents en la lingua uffiziala ch'il recurrent dovra). Che quai sto er esser uschia en il Grischun conferma in'egliada sin l'art. 3 al. 3 LLing/GR che numna explicitamain bain mo las autoritads chantunalas, il qual ins sto però chapir sco princip da valur generala per l'agir statal en connex cun il dretg da linguas che vala era per proceduras giudizialas (cump. en spezial la missiva da la Regenza en il carnet nr. 2/2006-2007, p. 99 s.). Il text sa cuvra dal reminent essenzialmain era cun quella da l'art. 6 da la Lescha federala davart las linguas naziunalas e la chapientscha tranter las cuminanzas linguisticas dals 5 d'october 2007 (lescha da linguas, LLing; DS 441.1), quai che suttastritga sia universalitad. Proceduras davant la Dretgira administrativa cunter vischnancas duain damai vegnir fatgas tenor la missiva per regla en la lingua uffiziala chantunala da la vischnanca che vegn probablmain a corresponder per il solit a la lingua dal requirent da dretg. Sche la partida inculpada è ina corporaziun plurilingua, po la partida che porta plant u la partida recurrenta – manegià: privata – decider senza tranter las linguas uffizialas correspondentas da la corporaziun. Sche decisiuns dal Chantun

- 29 - u d'autras instituziuns surordinadas èn contestadas, sa drizza la lingua da procedura da princip tenor la lingua da la decisiun contestada che vegn medemamain ad esser per gronda part identica cun la lingua dal requirent da dretg (persuna privata; cump. puspè l'art. 3 LLing/GR). Entaifer ina procedura duai la lingua pia sche pussaivel restar da princip la medema e quai sur tut las instanzas. Divergenzas da questa regla duain esser pussaivlas per

motivs da ponderaziuns dal dretg fundamental mo, sche questa lingua na correspunda betg a la lingua dal requirent da dretg. Quai serva la finala a la simplicitad ed a la segirezza giuridica e pussibiltescha era che proceduras pon vegnir fatgas a moda pli favuraivla e speditiva, cunquai ch'ins po evitar temp e custs da translaziun. Las ponderaziuns dal legislatur rendan damai attent a moda suandabla che stat en il center en l'art. 8 LLing/GR la libertad da lingua da persunas privatas sco dretg da l'individui e betg forsa l'intenziun da conceder la libertad per exempel a vischnancas u ad autras corporaziuns da duvrar la lingua da lur tscherna sco dischavantatg per lur burgaisas e burgais u per la lingua tradiziunala d'ina minoritad da la populaziun.

E. 1.6.4

A la dumonda tge linguas che las vischnancas dastgan e duain duvrar, respunda la lescha da linguas damai cleramain. Uschia oblighescha l'art. 17 al. 1 LLing/GR cler e bain vischnancas monolinguas da far diever da lur lingua uffiziala. En il senn dals princips dal dretg da linguas sco tal e dals intents da la LLing/GR sco en il cas concret era tenor il senn da la disposiziun menziunada na po l'obligaziun da far diever da l'atgna lingua uffiziala betg mo sa restrenscher a la stgetta communicaziun intracommunala, mabain sto cumpigliar almain era cuntraversas giuridicas davart decisiuns communalas davant las dretgiras chantunalas. L'art. 8 al. 1 LLing/GR ston ins damai chapir en il senn descrit ch'el na conceda a las vischnancas naginas libertads che divergeschan da l'art. 17 al. 1 LLing/GR, sch'ellas cumparan davant dretgira e prendan posiziun cunter decisiuns decretadas dad ellas. Cas cuntrari na purschess la lescha nagina protecziun giuridica linguistica per quests secturs centrals da l'agir statal envers privats, da quai ch'è pertutgada gist davant la Dretgira administrativa tuttina ina part considerabla dals cas. I faschess era pauc senn d'obligar las vischnancas da far lur collecziun da leschas en rumantsch, da trametter las missivas ed ils invits a radunanzas

- 30 - communalas en rumantsch e da far las radunanzas sezzas medemamain en quella lingua, sche la populaziun stuess silsunter tuttina savair facticamain tudestg per contestar ina tala decisiun en in'eventuala procedura e per pudair sa defender efficaciamain davant la Dretgira administrativa cunter las posiziuns da la vischnanca formuladas en tudestg. Era la prescripziun che la procedura sto per regla vegnir fatga en la lingua da la decisiun contestada manass ins ad absurdum, sche la vischnanca pudess chaschunar suenter in recurs rumantsch cunter ina decisiun rumantscha per tut ils pertutgads custs supplementars cun duvrar tuttenina e senza giustificaziun in'otra lingua che l'atgna lingua uffiziala. Cun auters plets sto l'obligaziun da vischnancas monolinguas da far diever da lur lingua uffiziala en proceduras giudizialas statuida en l'art. 17 al. 1 LLing/GR medemamain vegnir applitgada, perquai ch'i sa tracta er en quel cas d'in contact uffizial classic cun la populaziun (cump. en quel connex il text fitg sumegliant da l'art. 78 al. 2 LGA che na conceda per regla a las vischnancas naginas indemnisaziuns da las partidas, sch'ellas gudognan "en lur champ d'activitads uffizial"). Igl è strusch imaginabel ch'il legislatur na conceda d'ina vart en general nagina indemnisaziun da la partida ad ina vischnanca, perquai ch'ella sa defenda en ses champ d'activitads uffizial e sto perquai pajar sezza ils custs, e ch'el n'ha però da l'otra vart betg vuli vesair in contact uffizial en il cumportament ed en las posiziuns en scrit da la vischnanca davant la Dretgira administrativa. Tant pli, sch'i sa tracta d'in recurs concernent il dretg da votar e cunzunt en ina constellaziun sco la preschenta, nua che la vischnanca monolingua è confruntada cun in recurrent privat rumantsch che contesta ina decisiun rumantscha, che fa sias inoltraziuns en rumantsch, che insista explicitamain da duvrar il

rumantsch e che crititgescha expressivamain il proceder da la vischnanca sco nunlubì. D'ina divergenza consensuala da las disposiziuns da la lescha en il senn da l'art. 7 al. 5 LLing/GR na pon ins franc betg discurre qua. Igl è irrelevant, sch'il recurrent chapescha l'autra lingua, pertge che da quai na poi betg depender. In cumportament d'ina vischnanca sco quel descrit sa revelescha damai sco betg conform a la lescha.

E. 1.6.5

Er dal punct da vista dal budget dal stadi fai pauc senn da lubir in tal proceder. D'ina vart obligheschan la Cst e la CC/GR sco er autras prescripziuns surordinadas da proteger e promover il rumantsch (ed er il

- 31 - talian) ch'ina part pli pitschna da la populaziun discorra. Da l'autra vart na poi betg esser lubì da sutminar questa protecziun e promoziun ed autras prescripziuns dal dretg da linguas, uschia che schizunt vischnancas monolinguas pon duvrar tenor plaschair in'autra lingua, sch'ellas èn confruntadas davant la Dretgira administrativa cun in recurrent rumantsch che sa defenda cunter ina decisiun prendida en rumantsch. Quai na po betg correspunder a la voluntad dal legislatur che ha già – sco descrit detagliadamain – davant egl cun decretar l'art. 8 al. 1 LLing/GR la protecziun da las linguas tradiziunalas dal Chantun e dals dretgs da requirents da dretg privats. La disposiziun ston ins vesair e chapir en il context general dal dretg da linguas.

E. 1.6.6

Era sch'i na giess qua la finala betg per il rumantsch, mabain per exempel viceversa per il tudestg, fiss il proceder contestà nunlubì. I fiss forsia imaginabel ch'ina vischnanca monolingua tudestga duvrass ina lingua estra per ella (per exempel talian) en ina procedura da recurs averta e manada en tudestg d'ina votanta tudestga davant la Dretgira administrativa cunter ina decisiun da la radunanza communal prendida en tudestg, per uschia engrevgiar u schizunt render impussibel a la recurrenta ina replica als arguments preschentads da la vischnanca. In tal proceder fiss bain abusiv, stuess però vegnir admiss tenor l'interpretaziun da la maiortad da la chombra da dretgira da l'art. 8 al. 1 LLing/GR. Quai fiss stgandelus. Nagut vi da quai na mida la circumstanza che la recurrenta pudess forsia pretendere ina translaziun gratuita a quint da la dretgira, sa basond sin ses dretgs fundamentals e sin l'art. 7 al. 4 LLing/GR, quai ch'è n'è betg stà da giuditgar en il cas preschent, perquai ch'il recurrent n'ha betg fatg ina tala proposta. Tenor l'opiniun represchentada qua sto la vischnanca procurar sezza che sias inoltraziuns sajan redigidas en sia atgna lingua uffiziala ed ella na po betg delegar questa obligaziun a la dretgira. Uschenavant ch'è tangada l'elecziun da la represchentanza legala, po la vischnanca sa laschar represchentar sin il sector da dretg correspondent d'expertas u d'experts. En il cas che resultan lavur e custs da translaziun, perquai che sia represchentanza legala na fa las inoltraziuns betg en la lingua uffiziala communal, sto ella surpigliar sezza ils custs e n'als po betg adossar – sa basond sin l'art. 8 al. 1 LLing/GR – a la dretgira ed uschia al Chantun.

- 32 -

E. 1.7

Resumond resulta damai ch'ina vischnanca è obligada era davant la Dretgira administrativa da duvrar sia lingua uffiziala, sch'il recurrent pretenda quai u sche la vischnanca vesa ch'il recurrent na chapescha betg tschella(s) lingua(s) uffiziala(s). Sche la vischnanca da X._____ ha fatg sias inoltraziuns en tudestg sco vischnanca cun rumantsch sco suletta

lingua uffiziala sa referind a l'art. 8 al. 1 LLing/GR, suenter ch'il recurrent rumantsch ha contestà en rumantsch in'inoltraziun rumantscha cunter ina decisiun da la radunanza communal manada en rumantsch e ch'el giavischa ch'il cas vegnia tractà en rumantsch e crititgescha explicitamain la lingua da la posiziun da sia vischnanca sco nunlubida, n'è quai betg conform a la lescha ed ella ha violà sia obligaziun da far diever da sia lingua uffiziala tenor l'art. 17 al. 1 LLing/GR. Ma perquai ch'il recurs n'ha uschè u uschia nagin success – sco ch'igl è sa mussà pli tard – pon ins laschar per bun la chaussa cun la contestaziun explicita da questa violaziun dal dretg.

E. 2

Ils 20 da favrer 2019 ha gì lieu la radunanza communal menziunada da la vischnanca da X._____. A l'entschatta è vegnida fatga la proposta da midar la tractanda 3 da nov uschia ch'ella prevesia d'eleger duas fin quatter persunas. La proposta è vegnida acceptada cun gronda maioritad e la glista da tractandas modifitgada è uschia vegnida approvada. Cura ch'è vegnida en roda la tractanda 3 dispitaivla, ha ina persuna cun dretg da votar dal plenum fatg la proposta da cumponer la cumissiuin da tschintg empè da trais commembers sco previs da la suprastanza communal. Ultra da quai duajan tuts (tschintg) vegnir elegids da la radunanza communal, uschia che betg in commember vegnia anc nominà da la suprastanza communal, sco quai che quella aveva proponì. La suprastanza communal ha insistì en la discussiun ch'ella veglia nominar sezza in commember, ha dentant fatg da savair ch'ella laschia anc sclerir la dumonda giuridicamain e preschentia sche necessari a la proxima radunanza communal la proposta d'elecziun correspudenta. I duevan damai vegnir tschernids quella saira ad interim mo quatter commembers. La radunanza communal ha approvà cun gronda maioritad la proposta da nominar en tut tschintg commembers per la cumissiuin.

- 3 - Dal plenum èn vegnids proponids – ultra dals dus candidats nominads da la suprastanza communal – D._____, ed E._____ sco commembers da la cumissiuin. D._____ ha declerà d'esser d'accord cun la nominaziun, E._____ percenter ha refusà ella. La radunanza communal è suandada la proposta dal president da far l'elecziun en globo. Ella ha tschernì B._____, C._____ e D._____. Per la quarta sedia vacanta han ins decidì che eventuels interessents per l'uffizi hajan da s'annunziar tar la suprastanza communal.

E. 2.1

Tenor l'art. 49 al. 1 lit. a LGA giuditgescha la Dretgira administrativa recurs cunter decisiuns da vischnancas, uschenavant che quellas na pon betg vegnir contestadas tar in'otra istanza u n'èn betg definitivas tenor tenor il dretg chantunal u federal. Quai vala era per las decisiuns d'ina radunanza communal. Tenor l'art. 57 al. 1 LGA giuditgescha la Dretgira administrativa sco dretgira costituziunala recurs cunter relaschs legislativs (lit. a), interenziuns en il dretg da votar sco er en elecziuns e votaziuns (lit. b) e decisiuns definitivas da vischnancas e d'autras corporaziuns en dispitas da dretg public (lit. c). Per ils fatgs ch'èn da giuditgar en il cas preschent vegnan en dumonda tant il recurs concernent il dretg da votar en il senn da l'art. 57 al. 1 lit. b LGA, il recurs costituziunal en il senn da l'art. 57 al. 1 lit. c LGA sco er il recurs general da dretg administrativ en il senn da l'art. 49 al. 1 lit. a LGA. En quest connex èsi da resguardar ch'il recurs costituziunal è subsidiar tenor l'art. 57 al. 3 LGA. La cumpetenzza materiala e locala da la Dretgira administrativa è dada incontestadamain per tuts trais meds legals. D'examinar èsi percenter, sche las ulteriuras premissas d'entrar en chaussa èn avant maun.

E. 2.2

Contestada è gia l'observaziun dal termin. I fa damai senn d'examinar l'emprim il recurs concernent il dretg da votar che prevesa il pli curt termin.

E. 2.2.1

Tenor l'art. 60 al. 2 lit. b LGA vala per recurs cunter intervenziuns en il dretg da votar sco er en elecziuns e votaziuns (damai recurs concernent il dretg da votar) in termin da diesch dis. Quel cumenza da princip il di sunter la scuverta dal motiv da recurs, il pli tard dentant cun la publicaziun uffiziala dal resultat d'ina elecziun u votaziun. Tenor la giurisdicziun etablida è ina

- 12 - persuna cun dretg da votar obligada a chaschun d'elecziuns e da votaziuns da crititgar s'bagls da procedura visibels gia durant la radunanza communal, cunquai ch'i cuntradi al princip da la buna fai da spetgar l'emprim il resultat da l'elecziun u da la votaziun per silsunter inoltrar in med legal en cas d'in resultat malvis (vesair per exempel PDA 1986 nr. 4, confermada en PDA 2012 nr. 3; sentenza dal Tribunal federal 1C_537/2012 dals 25 da schaner 2013 E.2.3). La Dretgira administrativa sco dretgira costituziunala ha ultra da quai confermà pliras giadas che tut las irregularitads che fissan stadas visiblas gia avant il termin da la votaziun fan part da las mancanzas ch'èn da crititgar immediat durant la preparaziun d'ina votaziun. Immediat vul dir en quest connex independentamain e betg pir ensemen cun il resultat da votaziun u d'elecziun. En quest senn ston ins far valair en spezial che gia la missiva uffiziala davart in project da votaziun specific u in'elecziun specifica influenzescha en ina moda inadmissibla la voluntad da las votantas e dals votants. Da crititgar fiss damai che la missiva da votaziun saja incumpleta, inexacta, betg objectiva u sbagliada (cump. PDA 2012 nr. 4 E.2.c). Er il Tribunal federal ha explitgà en quest connex gia repetidamain ch'ins na possa betg spetgar cun in recurs cunter acts preparatorics fin a la votaziun u elecziun, mabain stoppia contestar talas preparativas immediat. Sche la persuna cun dretg da votar tralascia quai, malgrà ch'i fiss stà inditgà e supportabel tenor las relaziuns d'agir immediat, perdia ella il dretg da contestar il resultat da votaziun u d'elecziun (vesair las sentenzias dal Tribunal federal 1C_596/2017 dals 19 d'avrigl 2018 E.2.2 e 2.3, 1C_100/2016 dals 4 da fanadur 2016 E.3.1 ss.). Il termin da recurs cumenza en quests cas il mument che la persuna cun dretg da votar pertutgada ha survegnì enconuschientscha da l'act preparatoric insufficient (DTF 118 Ia 415 E.2.a).

E. 2.2.2

En il cas preschent ch'è da giuditgar constatescha la bannida/missiva dals 6 da favrer 2019, tramessa ils 7 da favrer 2019 per posta A, e da la quala

- 13 - il recurrent è vegnì a savair tenor atgnas indicaziuns ils 9 da favrer 2019, il suandant davart la tractanda 3: "[...] La suprastanza cumünela propuona la tscherna da seguaints duos candidats cumpetents: B._____, 19__, X.____ [..] C._____, 19__, Y.____ [..]." Uschia eri enconuscent gia quel mument che C.____ è domicilià a Y.____, ed il termin da diesch dis ha cumenzà per il recurrent ils 10 da favrer 2019. Il recurs concernent il dretg da votar dal 1. da mars 2019 è damai retardà. Che l'indicaziun dal lieu avess duì reviar al lieu da burgais – sco pretendì dal recurrent – è teoreticamain pussaivel, praticamain dentant d'excluder sut las circumstanzas dadas. Ina tala indicaziun fiss er ordvart extraordinaria, cunquai ch'igl è usus en chaussas privatas sco er en publicas – sche in summa – da numnar il lieu da domicil d'ina persuna, dentant strusch il lieu da burgais. Quai stueva tuttavia esser enconuscent al recurrent ch'è stà blers onns e fin ils 31 da december 2016 chanzlist da la

vischnanca da X._____. Vi da quai na mida era la formulaziun cun comma e senza il supplement "domicilià" u sumegliant nagut. Il text po era vegnir chapì d'ina autra persuna senza enconuschientschas particularas cun raschun mo en il senn ch'i sto sa tractar dal lieu da domicil. Ultra da quai è l'infurmaziun davart il lieu da burgais en il rom d'ina elecziun per las votantas ed ils votants strusch relevanta, persunter – sche in summa – quella dal lieu da domicil, cunquai ch'i dat en blers lieus l'obligaziun da sa domiciliar en la vischnanca respectiva. En la vischnanca da X._____ vala era propi tenor l'art. 9 e 10 da la costituziun communal en il rom dal dretg d'eleger passiv la regulaziun che sulettamain persunas cun dretg da votar en la vischnanca pon vegnir elegidas en autoritads communalas, quai che premetta damai ch'ins haja il domicil en la vischnanca respectiva. Tenor

- 14 - l'argumentaziun dal recurrent duess perquai en il cas preschent ina persuna cun dretg da votar pudair sa fidar che la suprastanza communal propona per l'elecziun mo candidatas e candidats cun dretg da votar en la vischnanca. Sche quai duess propi esser il cas – quai che na sto betg vegnir giuditgà en il cas preschent (vesair davosvart E.2.4) – na fissi betg da chapir, pertge che la suprastanza communal avess inditgà empè dal lieu da domicil effectivamain il lieu da burgais. Indizis per quai na datti en mintga cas nagins. In fatg e renconuschì explicitamain èsi ch'il recurrent n'ha fatg ni avant ni durant la radunanza communal dumondas u objecziuns davart ils dus candidats proponids, malgrà ch'el avess pudì e stuì far quai, sch'el avess vulì crititgar sco qua ina violaziun da l'obligaziun da domicil en il rom d'in recurs concernent il dretg da votar. Las ulteriuras persunas cun dretg da votar n'èn tenor il protocol medamamain betg s'exprimidas en chausa. Uschia è il proceder dal recurrent – damai da spetgar il resultat per inoltrar posteriuramain in recurs – abusiv da dretg (vesair era PDA 2012 nr. 3 E.2.c). Il recurs concernent il dretg da votar inoltrà pir il 1. da mars 2019 è damai retardà e la dretgira n'entra betg en quel.

E. 2.3

En quest context sa tschenta la dumonda, sche l'inoltraziun dal recurrent fiss eventualmain d'examinar sco in auter recurs empè sco recurs concernent il dretg da votar. Questa dumonda po dentant – sco en la PDA 2012 nr. 3 – vegnir laschada averta (negada percenter: FRANK SCHULER/MARCO TOLLER, Zur Abgrenzung der Stimmrechtsbeschwerde von der verwaltungsgerichtlichen Beschwerde in der bündnerischen Verwaltungsrechtspflege, en la Revista grischuna per legislaziun e giurisdicziun ZGRG 01/2014 p. 4 ss.), cunquai che la dretgira na pudess era betg entrar en il recurs, sch'el vegniss qualifitgà sco recurs costituziunal u sco recurs general da dretg administrativ.

- 15 - Entrar en chausa premetta tranter auter la legitimaziun da la persuna recurrenta. Quella è circumscribta per il recurs da dretg administrativ en l'art. 50 LGA e per il recurs costituziunal en il senn da l'art. 57 al. 1 lit. c LGA en l'art. 58 al. 4 LGA a moda bunamain identica. Legitimadas da far recurs èn persunas ch'èn pertutgadas da la decisiun contestada e che han in interess degn da vegnir protegì d'abolir u da midar quella. La persuna recurrenta sto esser pertutgada pli fermamain che ulteriurs terzs u che la collectivad; ella sto damai star en ina relaziun manavla, particulara e remartgabla cun l'object da dispita e trair in profit pratic da l'aboliziun u da la midada da la decisiun contestada. La situaziun efectiva u giuridica da la persuna recurrenta sto il resultat da la procedura influenzer directamain (cump. sentenza da la 1. chombra da la Dretgira administrativa V 14 7 dals 17 da mars 2015 E.3.a). Il recurrent n'explitgescha en il cas preschent betg quant enavant ch'el è pertutgà ed ha in interess degn da vegnir protegì. I n'è betg visibel ch'el fiss pertutgà particularmain tras il resultat da l'elecziun, damai pli fermamain che autras votantas ed

auters votants, ed er in agen interess degn da vegnir protegè d'abolir l'elecziun en il senn descrit n'è betg eruibel. El n'è betg sa mess a disposiziun ni avant ni durant la radunanza communal sco persuna elegibla en la cumissiun OE. Cun abolir la decisiun electorala na tirass el perquai personalmain nagin profit. Uschia n'è la legitimaziun betg dada, e per quest motiv n'entra la dretgira betg en il recurs.

E. 2.4

Sut questas circumstanzas n'èsi betg necessari d'examinar, sch'igl exista in'obligaziun da domicil per ils commembers da la cumissiun OE – u meglier ditg ina restricziun da las personas elegiblas sin il circol da personas cun dretg da votar en vischnanca – sco quai ch'il recurrent fa valair renviond a l'art. 10 da la costituziun communal. La dumonda, schebain la cumissiun OE è in'autorità communal en il senn da la disposiziun numnada u betg, po damai restar averta. A l'ur saja anc remartgà che la cumissiun OE na

- 16 - figurescha ni tranter ils organs da la vischnanca tenor l'art. 29 da la costituziun communal ni tranter las cumissiuns tenor l'art. 56 da la costituziun communal. Ella figurescha anzi sut l'art. 59bis da la costituziun communal sco manaschi communal cun administraziun separada. Gia sin fundament da questa circumstanza èsi dubitavel, schebain la restricziun dal circol da las personas elegiblas en il senn da l'art. 10 da la costituziun communal vegn effectivamain er applitgada per la cumissiun OE. In'examinaziun pli detagliada na s'impona betg. 3. A basa da quest resultat da la procedura ha il recurrent perdent da surpigliar ils custs (art. 73 al. 1 LGA). La taxa dal stadi vegn fixada sin fr. 1'000.- ed imponida al recurrent ensemen cun ils custs da chanzlia (art. 75 LGA). A la vischnanca n'èsi da conceder nagina indemnizaziun inuffiziala, cunquai ch'ella ha gudagnà en ses champ d'actività uffizial ed i na dat nagins motifs extraordinaris per deviar da la regla (art. 78 al. 2 LGA). La dretgira decida damai: 1. En il recurs na vegn betg entrà. 2. Ils custs da dretgira che consistan - d'ina taxa dal stadi da fr. 1'000.-- - e d'expensas da chanzlia da fr. 356.-- totalmain fr. 1'356.-- van a quint dad A._____ e ston vegnir pajads entaifer 30 dis dapi la consegna da questa sentenza a l'Administraziun da finanzas dal chantun Grischun, Cuira.

- 17 - 3. Cunter questa sentenza pon ins far recurs en chaussas dal dretg public tenor ils art. 82 ss. e 90 ss. da la Lescha federala dals 17 da zercladur 2005 davant il Tribunal federal (LTF; CS 173.110). Il recurs sto esser tramess al Tribunal federal, Mon Repos, 1000 Losanna 14, en scrit entaifer 30 dis suenter la consegna. 4. [Communicaziuns]

- 18 - Opiniun divergenta d'ina minorità da la chombra (derschader Racioppi) e da l'actuar (dissenting opinion) I. Remartga preliminar Ina minorità da la chombra (derschader Racioppi) e ses actuar èn da l'idea che la dumonda giuridica en E. 1 stoppia vegnir interpretada differentamain. Vischnancas monolinguas sajan obligadas en il senn da la Lling/GR da duvrar lur lingua uffiziala era per inoltraziuns a la Dretgira administrativa. Quai resortia dal dretg da linguas e dal dretg costituziunal. Cun in conclus unanim ha la chombra che giuditgescha en chaussa decis da menziunar en l'aggiunta da la sentenza, sin fundament da la significaziun substanziala da la dumonda giuridica che sa tschenta, excepziunalmain era l'opiniun da la minorità en il senn d'ina dissenting opinion (cump. en quel connex per exempel la pratica usitada en il chantun da Turitg cun renviar al § 71 da la Lescha davart la giurisdicziun administrativa da Turitg dals 24 da matg 1959 [VRG; LS 175.2] en cumbinaziun cun § 124 da la lescha turitgaisa davart l'organisaziun giudiziala e da las autoritads en il process civil e penal dals 10 da matg 2010 [GOG; LS 211.1]). Las

suandantas explicaziuns ston vegnir interpretadas sco cuntrapunct ad E. 1.3-1.7 da la sentenza ed èn perquai numeradas correspondentamain. II. Argumentaziun da la minoritad e da l'actuar

E. 3

A. _____ (en il sequent: recurrent) ha inoltrà a la Dretgira administrativa dal chantun Grischun il 1. da mars 2019 (data dal bul postal) in recurs cunter la decisiun da la radunanza communal da la vischnanca da X. _____ dals 20 da favrer 2019 concernent la tractanda 3 (elecziun da dus commembers da la cumissiun administrativa da l'OE). L'inoltraziun è redigida en rumantsch, titulada sco recurs costituziunal e datescha dals 26 da favrer 2019. En quella pretenda el explicitamain da tractar il recurs per rumantsch, e fa las suandantas pretaisas da dretg: "1. La tscherna d'una cumischiun administrativa OE dess gnir annullada e stu gnir repetida, causa cha quella tscherna intscherta es gnida fatta in globo, ad es gnieu tschernieu ün commember chi nun accumplescha las premissas tenor l'artichel 10 da la costituziun cumünela da la vschinauncha da X. _____. 2. Suot la consequenza da cuosts ed indemnizaziun a charg da la vschinauncha da X. _____."

E. 4

Il recurs cun la disposiziun en rumantsch dals 4 da mars 2019 è vegnì tramess a la vischnanca da X. _____ per prender posiziun en chausa entaifer il termin fixà.

- 4 -

E. 5

La vischnanca da X. _____ ha inoltrà sia posiziun en tudestg ils 22 da mars 2019. En quella propona ella essenzialmain da betg entrar en il recurs, eventualiter saja quel da refusar cun l'obligaziun da surpigliar ils custs tenor la lescha. Questa posiziun cun la disposiziun en rumantsch dals 26 da mars 2019 è vegnida tramessa al recurrent cun la pussaivladad d'inoltrar ina replica. Sin la dumonda respectiva dal recurrent dals 4 d'avrigl 2019, redigida en rumantsch, ha la dretgira approvà cun la disposiziun en rumantsch dals 5 d'avrigl 2019 ina prolungaziun unica dal termin.

E. 6

Il recurrent ha inoltrà sia replica ils 25 d'avrigl 2019 en rumantsch. Quella è vegnida tramessa cun la disposiziun rumantscha dals 2 da matg 2019 a la vischnanca da X. _____, inditgond che la procedura vegnia manada per rumantsch. La vischnanca da X. _____ è ultra da quai vegnida envidada d'inoltrar ina duplica, accentuond ch'ins giavischia che quella vegnia redigida en rumantsch.

E. 7

Ils 13 da matg 2019 ha la vischnanca da X. _____ inoltrà sia duplica per tudestg, en la quala ella fa tranter auter valair che la Dretgira administrativa n'haja betg prescrit ad ella cun la disposiziun processualdirectiva dals 2 matg 2019 d'inoltrar sia duplica en lingua rumantscha.

E. 8

LLing/GR è damai da procurar che la libertad da lingua sco dretg da l'individü haja success er en las dretgiras, pia da garantir il dretg fundamental da pudair duvrar l'atgna lingua (uffiziala) en proceduras giudizialas. Quai sa cuvra en pli cun la garanzia da procedura da l'attenziun giuridica (cump. l'art. 29 Cst).

Export aus OpenCaseLaw (CC0). Verbindlich ist allein der vom erlassenden Gericht veröffentlichte Originaltext. Quellen-URL siehe oben.